
SPOMIENKY

SPOMIENKY NA SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

LEON SOKOLOVSKÝ

SOKOLOVSKÝ, L: Memories from the Slovak National Uprising. Vojenská história, 1, 18, 2014, pp 140-149, Bratislava.

The published text provides the view of a participant of certain segment of the insurgent frontline, which was specific mostly due to the fact that there were no direct combat operations almost until the end of the SNU. The entry captures the withdrawal of the unit the author of memories was deployed in, as well as the stories of its participants – natives – following the Uprising until liberation of Kokava n/Rimavicou.

Military History. Slovakia. World War 2. Memories from the SNU. Kokava nad Rimavicou.

*V roku 2007 som na stránkach tohto časopisu uverejnil výber z autobiografie môjho otca Leona Sokolovského (28. 11. 1919 – 5. 2. 1987) pod názvom **Spomienky na východný front 1941 – 1943** (VH, roč. 11, č. 2, 2007, s. 93 – 104). Opísal v ňom svoj život od nástupu na prezenčnú službu 21. októbra 1940 do Zvolena, cez prevelenie k horskej kanónovej batérii v Banskej Štiavnici a potom do poddôstojníckej školy k pionierskemu práporu v Novom Meste nad Váhom. Tam ho tesne pred jej ukončením zastihla správa o prepade Sovietskeho zväzu nacistickým Nemeckom. Následne sa spolu s jeho „domovským“ banskoštiavnickým útvarom v rámci Zaisťovacej divízie po strastiplnom presune dostal do „poľa“ v oblasti ukrajinského Lvova, Zločova a Proskurova. Po troch mesiacoch sa však vrátil späť na Slovensko, do Kremnice, kde pôsobil ako inštruktor pre výcvik nováčikov narukovaných k 1. októbru 1941. V marci 1942 išiel s nimi opäť na východný front, tentoraz do oblasti Žitomíra a Mozyra. Po 19-mesačnej nepretržitej službe sa mu napokon podarilo dostať domov na 21-dňovú dovolenku. Na front sa už vďaka šťastnej zhode okolností nevrátil, ale v uniforme ešte istý čas zostal. Pozrime sa teda, aké boli jeho ďalšie vojenské osudy až do oslobodenia jeho rodnej Kokavy nad Rimavicou a konca druhej svetovej vojny v Európe.*

Po skončení dovolenky som bol rozkazom 3. pešieho pluku vo Zvolene pridelený ako „kľučiar“ do vojenskej väznice v Banskej Bystrici. Tam som v mesiacoch október 1943 až február 1944 prežil najlepšie obdobie svojej vojenčiny. Vykonával som nenáročnú dennú

službu. Strava, ubytovanie aj hygienické podmienky boli dobré. Povoľené som mal každodenné vychádzky, a to až do 24:00. Vo februári som však ochorel na kĺbovú reumu. Preto som sa, po predchádzajúcom liečení v Banskej Bystrici, dostal do vojenskej nemocnice v Ružomberku a odtiaľ na kúpeľnú rehabilitáciu do Piešťan. Bol som ubytovaný v pavilóne Pro patria a pobudol som tam celý marec. V posledný deň toho mesiaca som už bol v civile u rodičov v Kokave. Nazdával som sa, že ja mám už vojenskú službu konečne šťastne za sebou, hoci svetová vojna bola ešte stále v plnom prúde.

Obr. 1 Kokava nad Rimavicou v prvej polovici 20. storočia

Dňa 21. apríla 1944 som začal pracovať ako robotník na železničnej trati v Kokave. Žil som relatívne pokojným životom, samozrejme – tak ako ostatní obyvatelia – v očakávaní vyvrcholenia vojnových udalostí. Brat Ďula¹ bol v tom čase zmobilizovaný ako vojak jednej z dvoch slovenských divízií rozmiestnených na východnom Slovensku. Otec Jozef Sokolovský pracoval v sklárni na Utekáči.² V máji 1944 sa však dostal do maléru, lebo raz cez obedňajšiu prestávku čítal medzi niekoľkými spolurobotníkmi ilegálny protifašistický leták. Nieкто ho kvôli tomu udal a tak ho začali na utekáčskej žandárskej stanici vyšetrovať. Otec ale i matka boli z toho, v očakávaní následkov, na pokraji zúfalstva. Nakoniec sa to skončilo pomerne dobre. Žandársky veliteľ Živora, zrejme iba vďaka silnejúcemu domácemu odboju a obratu vo vojne v prospech Sovietskeho zväzu, už upustil od trestného stíhania, ktoré vtedy končilo spravidla niekoľkomesačným väzením v Ilave.

V posledných mesiacoch a dňoch pred začiatkom Slovenského národného povstania už nebolo žiadnym tajomstvom, že na okolí Kokavy sa nachádzajú partizánske skupiny, v ktorých pôsobia aj bojovníci pochádzajúci zo Sovietskeho zväzu. Bezprostredne o tom vedeli členovia miestneho ilegálneho hnutia, ktorí ich zásobovali najmä potravinami. Tajné správy o tom kolovali v rodinách po celej Kokave. Avšak o tom, že sa pripravuje nejaké povstanie

¹ V Kokave sa v tom období tak bežne nazývali muži s krstným menom Július.

² Utekáč bol až do roku 1993 osadou patriacou administratívne ku Kokave nad Rimavicou. Od uvedeného roka je samostatnou obcou.

nepreniklo na verejnosť nič. Aspoň ja sám som o tom nepočul, hoci otec bol v priamom kontakte s ilegálnymi pracovníkmi v obci. Tak potom niet divu, že keď 29. augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie, bol som tým riadne prekvapený.

Ráno toho dňa som normálne nastúpil na siedmu hodinu do práce. Vymieňali sme staré podvaly na trati neďaleko železničnej zastávky Liešnica.³ Ešte sa robota ani dobre nerozbehla, keď niekto k nám dobehol z Kokavy s odkazom, aby sme ihneď išli domov, lebo Maďari napadli Slovensko a postupujú od Lučenca smerom na Kokavu, a musíme sa brániť. Tá správa na nás zapôsobila ako iskra v sude pušného prachu. Bolo to pochopiteľné s ohľadom na odvekú nenávisť Slovákov voči Maďarom za napáchané krivdy. Ale na kokavskej železničnej stanici sme sa dozvedeli, že vypuklo povstanie namierené proti Nemcom. Po dedine už bolo vidieť partizánov, ktorí zišli z hôr. V obecnom dome fungovalo miestne povstalecké veliteľstvo na čele s nadporučikom v zálohe Jánom Žilákom, inak učiteľom na meštianskej škole v Kokave. V tom čase býval v prenajatom byte u Sakálošovcov na námestí.

Miestny rozhlas, vtedy ešte inštalovaný len na budove obecného úradu, vyzýval všetkých boja schopných mužov a mládež, aby sa dobrovoľne prihlasovali do boja. Zároveň sa im rozdávali zbrane a strelivo. Jednotlivci aj skupiny ozbrojencov dostávali následne rozkazy na zabezpečenie obrany obce, zásobovania aj vyzbrojovania. Možno povedať, že doslova húfne, azda aj bez váhania, sa prihlasovali všetci zbrane schopní chlapi. Najodvážnejší svojím odhodlaním strhávali aj tých, ktorí trochu zaváhali. Aj otec odišiel na Staré Hory k partizánom, ktorým velil Alexej Semionovič Jegorov. Mama zostala doma. Ja som sa prihlásil ako čatár v zálohe.

Obr. 2 Budova obecného úradu v Kokave nad Rimavicou v prvej polovici 20. storočia. V druhom okne zľava je inštalovaný reproduktor miestneho rozhlasu, z ktorého sa obyvatelia dozvedali aj správy o vyhlásení SNP a jeho priebehu.

³ Liešnica je miestna časť (osada) v južnej časti chotára Kokavy nad Rimavicou.

Už od prvého večera som bol počas celých nasledujúcich 24 hodín veliteľom stráže v počte 20 – 30 mužov pri zlatnianskom tuneli.⁴ Našou úlohou bolo zamedziť eventuálnemu príchodu Nemcov do Kokavy. Do stráže som nastúpil ešte aj 31. augusta, ale už 1. septembra som na základe mobilizačnej vyhlášky narukoval k delostreleckému pluku do Brezna nad Hronom. Držal som sa v menšej skupine chlapcov z Kokavy a Utekáča. Spolu sme si napokon u veliteľov vymohli, aby sme sa, už plne vyzbrojení a vyzbrojení, mohli vrátiť k rotám, ktoré sa organizovali pre rozmiestnenie v Kokave a Zlatne. Zdôvodnili sme to tým, že počas nasledujúcich bojov budeme v známom teréne osožnejší.

Tak sa stalo, že som sa dostal k pešejrote s krycím názvom Narcis, ktorá sa formovala na školskom dvore. Jej veliteľom bol kapitán v zálohe Štefan Bobro, mňa poveril funkciou výkonného roty. Brat Ďula, ktorému sa po rozpustení dvoch divízií podarilo prebiť z východného Slovenska, sa stal veliteľom čaty.

Obr. 3 Budova štátnej ľudovej a meštianskej školy v Kokave nad Rimavicou, v areáli ktorej sa začiatkom septembra 1944 organizovala povstalecká rota Narcis 9

Rota sa už 2. septembra usadila v bývalej ľudovej škole v Zlatne.⁵ No priestor potrebný na ubytovanie bol v nej dosť obmedzený. Veliteľstvo roty sa preto umiestnilo v krčme na dolnom konci osady. Poľná kuchyňa a proviantný sklad sa zasa nachádzali pri železničnom strážnom domčeku pred tunelom. Funkciu proviantného roty zastával Ďula Kafka, ktorý mal hodnosť desiatnika. Mne sa ušlo miesto pri mužstve, približne 200 chlapcov, v nevel'kom „kumbálku“, kde bol sklad výstroja, výzbroje, a súčasne mi slúžil ako kancelária aj ako miesto

⁴ Ide o tunel medzi Zlatnom a Kokavou nad Rimavicou na železničnej trati Lučenec – Utekáč.

⁵ Zlatno bola pôvodne sklárská osada, založená v severnej časti chotára Českého Brezova. Od roku 1998 je Zlatno samostatnou obcou.

na spanie. Bez preháňania môžem tvrdiť, že najťažšie bremeno spojené s organizáciou služby, výcvikom, doplňovaním zbraní a munície spočívalo na mojich bedrách. A to všetko za neustáleho pribúdania ďalších vojakov, neskoršie aj odosielania posíl na bojové stanovište pri Dúbrave⁶ a podobne.

Okrem bežného vojenského výcviku sa v priestore pod Zlatnom budovali obranné postavenia a pri Vlкове⁷ protitankové zákopy. Pomáhala nám pri tom aj civilné obyvateľstvo. Rota bola pomerne dobre vyzbrojená. Všetci vojaci mali pušky, dôstojníci pištole. Každá čata mala niekoľko ľahkých guľometov vzor 24, rota dva ťažké guľomety a jednu protitankovú raketovú pušku, údajne anglickej výroby, a niekoľko debničiek ručných granátov.

Obr. 4 Budovanie zákopov v južnej časti chotára Kokavy nad Rimavicou

Po viacročných skúsenostiach z predchádzajúcej vojenskej služby a vedomostiach o schopnosti nemeckých vojakov som si bol plne vedomý vážnosti situácie. Preto ma trápilo dosť ľahkomyselné správanie sa štábu roty. Kartovalo sa, pilo, zabávalo. Väčšine mužov – ženáčov sa umožňovalo prespávať doma u žien. Cez nedele sa udeľovali priepustky a ubytovne tak často zízali prázdnotou. Túto situáciu zapríčiňovala skutočnosť, že všetci príslušníci roty pochádzali z blízkych okolitých dedín, a to buď priamo zo Zlatna, či z Českého Brezova, Slanej Lehoty, Poltára, Kokavy, Utekáča atď. Každý každého poznal, pri nedovolenom vzdialení sa od roty sa navzájom kryli. Sám veliteľ roty nedokázal nikomu odoprieť priepustku, ak ho o ňu niekto požiadal. Okrem toho som sa trápil aj kvôli tomu, že streliva do pušiek a guľometov bolo málo. Pri riadnej zrážke s Nemcami by sme po nejakej polhodine boli už bez jediného náboja. Mali sme len to, čo sme dostali pridelené od práporu z Klenovca. Viac sme nemali odkiaľ zobrať.

Nebol som spokojný ani so spôsobom, akým veliteľ požadoval od mužstva plnenie rozkazov. Išlo napríklad o vysielanie hliadok do predpolia našej pozície, s cieľom prieskumu pohybu a priprav Nemcov proti nám. Boli to zväčša nenáročné úlohy. Ale i tak ich nemal kto plniť, lebo veliteľ nevydával priame rozkazy a dobrovoľníci, okrem niekoľkých, spravidla tých istých odvážlivcov, sa nie vždy hlásili. Preto nie div, že o bojovej morálke mnohých našich vojakov, ale aj veliteľov, som zapochyboval. V duchu som predvídal neúspešné zavŕšenie Povstania, ak nám len nepríde včas na pomoc sovietska armáda. Opísaný stav našej roty som si neskoršie premietal do situácie na celom povstaleckom území smerujúcej k nepriaznivému vývoju. Dodnes som presvedčený, že Povstanie by sa bolo ubránilo, keby bolo malo armádu s disciplínou, akú som si ja podľa mojich skúseností predstavoval.

Ako je známe, situácia v Povstaní sa, napriek niektorým miestnym úspechom, postupne

⁶ Ide zrejme o Hronskú Dúbravu.

⁷ Vlko je miestna časť (osada) v južnej časti chotára Kokavy nad Rimavicou, neďaleko Liešnice.

zhoršovala. Takže smutný koniec bol neodvratný. Za tohto stavu dostala naša rota rozkaz opustiť Zlatno a zaujať bojové postavenie pod Kokavou. Stalo sa tak 25. októbra. Časť mužstva sa rozmiestnila v priestore za železničným násypom a zárezom v „kerbe“. Tam bolo aj stanovište veliteľa roty. Jedna čata bola vysunutá na pravom krídle, popri trati asi 200 metrov pred terajšou železničnou zastávkou Liešnica. Na ľavom krídle, za potokom Rimavica, v priestore neďaleko lesnej správy v Hámre hliadkovala za dňa čata, veliteľom ktorej bol brat Ďula. Vpredu nad Zapačou, vo vzdialenosti asi pol kilometra, zaujala miesto tiež jedna čata. Velil jej poručík v zálohe inžinier Cetkovský. Tá mala plniť úlohu ohniska hlavného odporu roty. Postup Nemcov sa očakával z juhu, od Zlatna a od Rimavice, respektíve Rimavskej Lehoty, a to tak po hradskej ceste, ako aj zalesneným terénom. Z toho dôvodu boli tieto miesta pod neustálym dohľadom našich vysunutých hliadok. Tie sa skutočne niekoľkokrát dostali do styku s nemeckým prieskumom. Takže sa počítalo s tým, že útok sa môže začať každú chvíľu. Vpravo vzadu za postavením našej roty, asi na mieste terajšieho Tatraľanu⁸ zaujala palebnú polohu delostrelecká batéria.

Obr. 5 Železničná zastávka Kokava nad Rimavicou – Liešnica, v priestore a na okolí ktorej 25. októbra 1945 povstalecká rota Narcis 9 zaujala obranné pozície.
Foto: Pavol Gallo

Naše rozloženie pod Kokavou bolo Nemcom známe, lebo čoskoro nás začali narušovať po pravej strane pomerne presnou mínometnou paľbou. Tá však po čase utíchla, keď naša delostrelecká batéria začala ostreľovať cestu medzi Rimavicou a Hámrom, na ktorej sa ukázalo niekoľko nemeckých nákladných aut. No napokon sa stalo niečo neočakávané. V utorok ráno 28. októbra Nemci prerazili od severu, zo smeru od Tisovca, cez Klenovec, až na Klenovský

⁸ Autor svoj text písal v 80. rokoch 20. storočia, keď už na mieste niekdajšieho n. p. Tatraľan bol jeden zo závodov Lykotextových závodov, n. p. Revúca.

vrch – Chorepu. To bolo posledné miesto, kde sa vojaci nášho práporu, na čele s kapitánom Šuškom, postavili na odpor. My z miesta našej roty sme sa mohli už len nečinne dívať, ako fašistické vojsko postupuje zhora do Kokavy. Napriek tomu sme zotrvali na svojich pozíciách, pripravení začať boj s nepriateľom, ak by sa priblížil z niektorej našej strany.

V dopoludňajších hodinách pribehol k nám z Kokavy, skrčený popri železničnom násyppe, sám veliteľ práporu kapitán Šuška s rozkazom na ústup, lebo v Kokave už boli Nemci. (V tom čase už nemal nikoho po ruke, koho by vyslal k nám!) Ustúpiť sme mali v bojovej zostave dolinkou Belá, poza Vartu a ďalej na sever do priestoru Havrilovo nad Utekáčom, kde sme mali zotrvať v odpore proti Nemcom na spôsob partizánskeho boja. Po tejto správe kpt. Šuška od nás odišiel. Dupočili sme sa o ňom až po niekoľkých dňoch, v súvislosti s tým, že v priestore Havrilova zastrelil z pištole nejakého vojaka, keď zistil, že ten je v službe v telefónnej ústredni opitý. Podotýkam, že Šušku som poznal osobne už skôr, z ruského frontu, ako ostrého a obávaného veliteľa roty.

Naša rota ustupovala smerom na Diel, a to priamo pod delostreleckou paľbou z nemeckých tankov stojacich na námestí a na futbalovom ihrisku v Kokave. V dedine údajne horel nejaký dom, ľudia ušli nad Utekáč. Ale zranený nebol z nás nikto. Ja aj s Janom Šebeňom sme ustupovali za rotou dosť oneskorene. Preto keď som sa dostal až na samý vrch Dielu, bol som prekvapený, že o štábe roty už nebolo ani chýru, vojaci preoblečení v civilných handrách, zbrane a strelivo pozahadzované v kríkoch. Na ďalší ústup nikto nepomýšľal, lebo na Línii už mali byť Nemci, Zvolen a Banská Bystrica padli. Pre našu rotu znamenal 28. október definitívny koniec.

Chlapi z okolia mimo Kokavy ešte počas nasledujúcej noci a dňa zaliezli do svojich domovov. Kokavčania sa usadili v kolešniach na Diele. Ja som v prvú noc, aj s niekoľkými ďalšími vojakmi, čo sme mali ešte zbrane a na sebe uniformy, spočiatku blúdil po Diele. Až neskôr sa nám podarilo nájsť miesto na prespanie pri nejakej kolešni.⁹ Nasledujúceho dňa sa aj táto mala skupinka rozšla a ja som sa ocitol sám. Podarilo sa mi ubytovať na Ďubáku¹⁰ u Fridrichov. Ich rodinu tvoril starý gazda, gazdiná a nevesta, ktorej muž bol tiež niekde na fronte. Tam som sa prezliekol do civilných šiat a nejaký čas som pomáhal pri gazdovstve. Jedného dňa som dokonca šikoval voly pri oraní. Ale iba dovtedy, kým sme sa nezapreli do skaly a nedolámali pluh. Kvôli tomu sme sa museli predčasne vrátiť domov.

Ešte predtým ako som sa ubytoval na Ďubáku, dal som tamojším dvom urasteným chlapcom pušku a náboje, aby mi ju niekde dobre ukryli, s tým, že si po to neskôr prídem. Za to, aby o tom nikomu nehovorili, som im dal 20 korún. Toho dňa, keď som sa po nevydarenom oraní vracal z poľa, stretol som sa pred dedinou s kokavským Ďurom Gálusom (hrbáčom) a jedným mladým ruským partizánom. Moja flinta už visela na Ďurovom pleci. Začal som sa s ním o ňu hádať a „miksl’ovať“. No nakoniec som ustúpil, rešpektujúc prítomnosť ruského partizána, keď mi sľúbil, že mi pušku vrátia, ak pôjdem s nimi. Odmietol som. Bol som zle oblečený a mal som obavu pred nastupujúcou zimou i neistým životom v horách.

Nasledujúci deň som odišiel na Diel, pohladať nejakých Kokavčanov, dozvedieť sa, čo nového v dedine a na fronte. Po kratšom vypytovaní sa mi podarilo nájsť skupinu asi 18 chlapcov od mojej roty prichýlených na kolešni u Pavla Beracku-Madarása (v dedine bývali na Jánošíkovej ulici). Boli tam všetci dôstojníci, vrátane kapitána Bobru, niektorí poddôstojníci a vojaci. So súhlasom domáceho gazdu som sa pridal k nim. Tento človek nám všetkým asi po dobu jedného mesiaca nezištne poskytoval prístrešie aj stravu. Do Kokavy sa neodvážil

⁹ Kolešne boli sezónne obydliá a hospodárstva kokavských sedliakov na vzdialenejších miestach v rámci veľkého chotára obce.

¹⁰ Obec Ďubákovo.

nikto, lebo tá bola prešpikovaná nemeckým vojskom. Nemci vo dne, v noci strážili všetky cesty. Zato z dediny prichádzali k nám hore rodinní príslušníci. Okrem nejakých potravín a šatstva, prinášali aj správy o pomeroch v dedine a situácii na fronte. Tak sa o mne dozvedela aj naša mama, že som na Diele a čo je so mnou. Stále bola doma sama a „zomierala“ pre nás od strachu. Ľudia jej nahovorili, že som padol a brat Ďula sa dostal do nemeckého zajatia. Otec bol ešte stále pri partizánoch u kapitána Jegorova niekde na okolí Starých Hôr.

Asi po mesiaci, keď už bolo isté, že Nemci sa správajú slušne a nikoho za účasť na Povstaní neprenasledujú, dali sme si povedať a po jednom sme začali schádzať do svojich domov v Kokave. Tak som sa jedného dňa začiatkom decembra odhodlal aj ja. Na moste v Kysel'ove¹¹ som sa stretol s dvoma úplne mladými Nemcami, ktorí tam stáli na stráži. Nebolo mi to všetko jedno. Vzájomne sme sa pozdravili. Kráčal som odhodlane ďalej. Očakával som, že ma budú kontrolovať. Nechali ma však popri sebe prejsť. Len sa potom za mnou dívali a hlasno sa o niečom zhovárali.

Po príchode domov som sa na ulici neukazoval. Ale život, hoci za prítomnosti Nemcov, sa začal pomaly vracieť do svojich bežných koľají. Musel som chodiť do roboty na trať. Brat Ďula sa, po dlhšom ukrývaní aj so svojou čatou v „mastekovej“ bani v Bohatom, tiež vrátil domov. Tesne pred Vianocami sa podarilo prísť aj, hoci utrápenému, ale zdravému otcovi. Medzitým v horách nad Kokavou začali aktivizovať svoju činnosť partizánske skupiny. Prepadávali jednotlivé nemecké autá, likvidovali veliteľov aj vojakov. Činní boli najmä v priestore Línie, na ceste smerom na Látky. Nemecké velenie robilo, čo mohlo, aby tomu zamedzilo. Preto zasiahlo proti civilnému obyvateľstvu aj u nás v Kokave.

Jedného dňa, tesne po Vianociach 1944, zaistili Nemci najskôr všetkých popredných kokavských občanov a ešte za tmy obklúčili celú dedinu, aby sa nikto nemohol dostať von. Potom pod zámienkou, že sa budú preverovať preukazy totožnosti, vyhнали všetkých mužov na námestie. Aj to bolo obklúčené vojskom. A začalo sa vyhľadávanie podozrivých zo spojenectva s partizánmi. Robil to major SS za pomoci vlasovca Anteka. Bol to nemecký špión, ktorý sa pridral najskôr k partizánom. Potom od nich zbehol a prezradil Nemcom všetko, čo vedel. Tak jeho pričinením prišlo o život niekoľko ľudí v Klenovci, a malo sa to stať i v Kokave. Niekoľkých naozaj aj tu označil ako spolupracovníkov partizánov. Ale zároveň, ako som sa dozvedel, im dopomohol tiež k úteku. Nemci zo všetkých zhromaždených vybrali 150 najlepších chlapov a študentov. Zaistili nás v zasadačke obecného domu a ešte v ten istý deň nás ako rukojemníkov odviekli do Tisovca. Vyhrážali sa pritom, že ak sa niekto pokúsi o útek, zastreli ho. Zároveň nám oznámili, že v prípade útoku partizánov za každého zabitého Nemca bude odstrelený jeden z nás. O pravdivosti týchto úmyslov podľa dovtedajších skúseností nepochyboval z nás nikto. Veľmi podrobne nás zaevidovali a silne strážili.

V Tisovci sme pobudli asi dva týždne. Žili sme ponajviac z potravín, čo nám posielali rodiny z domu. Základom stravy, ktorú nám dávali Nemci, boli sušené repné či kapustné listy. A to nám, pochopiteľne, nechutilo. Ubytovali nás v bývalých robotníckych barakoch, ktoré tam zostali po staviteľoch tisovskeho tunela. Spávali sme v treskúcej zime, úplne oblečení, na holej dlážke, bez diek, zožieraní plošticami. Cez deň nás vodili poniže Rimavskej Píly, kde sme kopali zákopy. Na veľké prosby a sľuby vedúcich činiteľov obce nás napokon odviekli späť do Kokavy, ale pod podmienkou, že budeme i doma spoločne zaistení a robiť opevňovacie práce poniže Hámra, popri ceste vedúcej do Rimavice. To už vtedy bolo v bezprostrednej blízkosti frontu. Po niekoľkých dňoch už mohol každý spať doma, ale k prácam na zákopy sme museli chodiť aj naďalej. Vtedy mali už túto povinnosť všetci chlapi z dediny.

¹¹ Miestna časť Kokavy nad Rimavicou.

Začiatkom januára 1945 sa náhle pohol front smerom od juhu. V dôsledku toho sa Nemci museli urýchlene stiahnuť. Predtým však ešte stihli vyhodiť mosty cez Rimavicu na vyšnom konci a pri Klenovskej ulici¹², ako aj ponad Kokavku pri Hasičskom námestí. Nás aj celú obec ponechali svojmu osudu. V dedine nebolo domu alebo strechy, ktorá by nebola poznačená výbuchmi delostreleckých granátov a mín. Počas najhustejšieho ostreľovania Kokavy sme sa spolu s rodičmi a ostatnými susedmi ukrývali v murovanej maštali u Bysterských na Klenovskej ulici. Nebolo to najbezpečnejšie, lebo každú chvíľu hrozilo, že vzbĺkne slama a seno uložené nad nami a na humne. Boli sme však pokope, smelší už aj kvôli tomu, že sme si mohli v prípade nešťastia navzájom poskytnúť pomoc.

Po týždni ťažkých bojov bola Kokava 24. januára oslobodená a my všetci, až na niekoľkých padlých počas vojny a dobývania dediny, sme boli zachránení. K prvému stretnutiu so sovietskymi vojakmi došlo vo večerných hodinách, keď sa za prudkej delostreleckej a mínometnej paľby otvorili dvere do maštale a vkročili dvaja mladí vojaci v bielych maskovacích plášťoch a samopalmi v rukách a opýtali sa: „German net?“ Keď sa ľudia spamätali, začali ich vítať, núkať pálenkou, chlebom, slaninou, klobásami. Ale oni všetko odmietali s tým, že nie sú hladní, majú všetko, čo potrebujú, a že zanedlho dostanú jedlo zo svojej poľnej kuchyne. Zakrátko odišli. Po nich prišli niekoľkí ďalší. Tí zostali v maštali až do rána. Ja som ešte v ten večer odbehol domov, kde som prenocoval na „šezlone“. Preniesol som si ho však predtým do kuchyne a postavil som ho k najmocnejšej stene. To pre prípad, aby som bol chránený pred priamym zásahom, lebo strelba z ťažkých zbraní trvala celú noc. Cez okno som videl okolo nášho domu záblesky výstrelov z automatov. Takže som celú noc vlastne ani nespal.

Strelba utíchla len nad ránom. No ešte celý nasledujúci deň, keď už aj naši (mama a otec) prišli domov, bola dedina plná sovietskych a rumunských vojakov. Nebolo vhodné ukazovať sa vonku, pretože občas dopadli niekam na ulicu alebo do záhrady míny, ktoré z okolitých kopcov vystreľovali Nemci. Trvalo to až do chvíle, kým definitívne neustúpili na Utekáč a Líniu. Počas ďalších dní sa cez Kokavu hrmulo množstvo sovietskeho, ale aj rumunského vojska pod vlastným velením, ktoré už bolo spojencom Červenej armády. Veľa vojakov bolo ubytovaných, kde sa dalo, po domácnostiach. Najčastejšie mali ustlané po dlážkach na slame, alebo aj bez nej, len tak ... Podstatné bolo, že v tej treskúcej zime mali strechu nad hlavou. Pováčšine potrebovali prespať iba jednu noc a potom išli ďalej. Vcelku sa správali slušne. Ľudia ich pohostili, ako len najlepšie vedeli. No bolo počuť a o neprístojnom chovaní niektorých. Kapali najmä britvy a hodinky (britva „sa stratila“ aj v našej domácnosti), ktoré sa od niekoho vymáhali aj pod nátlakom, vtedy známym príkazom: „Davaj časy!“ Avšak toto všetko už nebolo ničím v porovnaní s tým, čo ľudia museli prežiť počas prechodu frontu. Červená armáda a po jej boku rumunskí a československí vojaci postupovali ďalej od nás na západ, s cieľom zavrieť víťazstvo nad fašistickým Nemeckom. Očakávali sme skorý koniec vojny.

Ale front si ešte stále žiadal svoje, najmä bojaschopných mužov. Tak si aj československá armáda na ceste oslobodeným územím dopĺňala svoje rady vojakmi zo zálohy. Na mňa došlo už po skončení vojny, 11. mája 1945. Spolu s ostatnými chlapmi som bol predvolaný pred prezentačnú komisiu do Tisovca. Mal som však šťastie, že ako železničiar – robotník na trati – som bol oslobodený od narukovania a ponechaný v službe na železnici. Tí, čo boli odvedení, síce už nezažili nijaké nebezpečenstvo, ani frontové útrapy, ale svoje si vytrpeli tým, že k svojim útvarom sa museli dostať na vlastných nohách. Železnice boli totiž po Nemcoch úplne rozbité a cestné dopravné prostriedky na presuny veľkého množstva vojakov

¹² V súčasnosti Hviezdoslavova ulica.

neboli k dispozícii. Podľa všetkého pre povolaných nepostačovala ani kapacita ubytovacích priestorov. Ba chýbalo aj schopné velenie. Preto ich posielali od jednej posádky k druhej. A tak si chlapi už niekoľko týždňov po skončení vojny iba zbytočne drali nohy nekonečnými pochodmi z miesta na miesto.

Koniec vojny 8. mája 1945, za pekného slnečného dňa, ma zastihol po príchode z roboty, tak asi medzi 17-tou – 18-tou hodinou. Sedel som na lavičke pod gaštanom na námestí pred obecným domom. Tam sme najčastejšie aj s mojimi kamarátmi očakávali správy o vývoji situácie na fronte. Zrazu sa rozozvučali všetky zvony na evanjelickom aj katolíckom kostole. Ktosi vykrikol: „Koniec vojny!“ Vyzváňaniu nebolo konca-kraja. Po celej Kokave sa ozývala strelba z ručných zbraní sovietskych vojakov a zo zbraní, ktoré mali poschovávané ľudia po domoch z čias Povstania, alebo z loveckých pušiek. Ponáhlal som sa domov do Huty¹³, aby som rodičom povedal, čo je nového. Ale to už nebolo potrebné. Všetci ľudia sa vyhrnuli z domov na dvory a do ulíc. Úsmevmi aj slzami sa tešili zo skončenia vojny. Vtedy zaslzeli, vôbec po prvý raz v dospelosti, aj moje oči. Zvony neprestajne zvonili a zvolávali ľudí do kostolov na slávnostné ďakovné bohoslužby. Keď som i ja prišiel do katolíckeho kostola, bol už naplnený veriacimi a zaznievali prvé tóny organu a spevu „Te Deum laudamus ...“ Farárom bol vtedy Ľudovít Bial a kantorom učiteľ Ján Galo (neskôr pedagóg na fakulte v Prešove).

Pred nami bol nový život!

Obr. 6 Pamätná tabuľa na priečelí súčasného Obecného úradu v Kokave nad Rimavicou pripomínajúca Slovenské národné povstanie.
Foto: Jaroslav Spišiak

Poznámka editora:

Predchádzajúci text som mierne štylisticky upravil, do jeho vecného obsahu som však nezasahoval. Vzhľadom k tomu, že pôvodca autobiografie, ktorá vznikla v polovici 80-tych rokov 20. storočia, používal niektoré, dnes už nie celkom zrozumiteľné výrazy, ako aj miestne, respektíve chotárne názvy, snažil som sa ich vysvetliť v poznámkach pod čiarou.

¹³ Miestna časť Kokavy nad Rimavicou.